

Mr Boban Dašić *

STVARANJE POVOLJNOG INSTITUCIONALNOG AMBIJENTA KAO PREDUSLOV ZA PRIVLAČENJE STRANIH INVESTICIJA

Apstrakt: Motiv ovako formulisanog rada nalazi se u nastojanju da se istraživanjem ove oblasti ukaže na neophodnost izgradnje povoljnog institucionalnog ambijenta, povoljne investicione klime, kvalitetnog poslovnog okruženja, a sve u cilju privlačenja stranih investicija. Zemlje u tranziciji, a posebno Srbija, privlače nedovoljan kvantum stranih investicija, te je potrebno pored već postojećih učiniti i nove dodatne napore na povećanju atraktivnosti za privlačenje stranog kapitala. Stvaranje povoljnog institucionalnog ambijenta predstavlja dugoročan proces koji treba da maksimizira pozitivne efekte i minimizira negativne efekte stranih ulaganja.

Ključne reči: investicioni ambijent, investiciona klima, poslovno okruženje, strane investicije, strani kapital, strano ulaganje.

CREATION ATTRACTIVE INSTITUTIONAL AMBIENCE AS PRECONDITION FOR ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS

Abstract: The main purpose of this paper is to investigate this field in order to show the need of establishing an creating institucional environment, creating a favorable investment climate and excellent business environment for the sake of attracting direct foreign investment inflows. Transition countries, Serbia in particular, have not been successful in attracting sufficient quantity of FDI, thus strengthening a country's attractivity towards foreign capital inflows has become a new imperative. Building an creating institucional environment is a long-term process that should maximise the positive effects and minimise the negative ones of FDI.

Key words: investment environment, investment climate, business environment, foreign direct investments.

* MUP R. Srbije, SUP Kragujevac

Iskustvo naše zemlje kao i drugih zemalja u tranziciji pokazuje da strane investicije niti dolaze željenom brzinom niti u potrebnom obimu. Brzina i obim stranih investicija će rasti u skladu sa brzinom kojom se postiže makroekonomska stabilnost i ostvaruje transformacija ka tržišnoj privredi i u skladu sa istrajnošću u očuvanju opšte društvene i ekonomske stabilnosti. Naša, kao i druge zemlje koje su kasnije krenule sa reformom svojih privreda i liberalizacijom investicionih režima, mogu imati problema da uhvate korak sa ostalim zemljama koje su u takve poduhvate ranije krenule. Zemlje u tranziciji sprovode radikalne reforme u uslovima liberalizacije investicionih režima i uz nastojanje Vlada svih zemalja da raznim merama privuku strani kapital u svoje privrede.

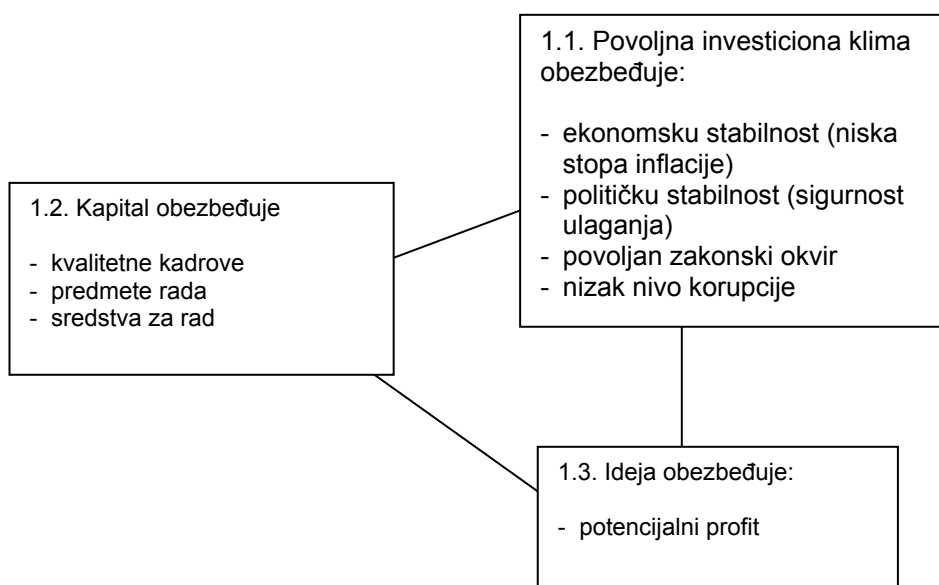
Priliv stranih investicija zahteva određeni ekonomski ambijent koji se stvara sprovođenjem određenih mera ekonomske politike, kao što su :

- politika makroekonomske stabilizacije;
- trgovinska politika koja podržava izvozno orjentisanu razvojnu strategiju;
- politika podrške privatnog preduzetništva i sektora malih i srednjih preduzeća;
- politika kreiranja potrebnih ljudskih resursa;
- politika koja obezbeđuje slobodno delovanje tržišnog mehanizma i postojanje konkurentskih uslova poslovanja. (3, str. 273)

Poslovni ambijent, povoljan ili nepovoljan, sa stanovišta razvoja ekonomskih aktivnosti, investiranja posebno, uticaće na konkurentsku poziciju zemlje u globalnom okruženju.

Našu zemlju 90-tih godina karakteriše potpunom odsustvo atraktivnosti za strane investicije. Tome su, pored uvedenih ekonomskih sankcija, doprineli i visoki politički i ekonomski rizici, nerazvijenost finansijskog tržišta, česte promene osnovnog modela privatizacije, sprečavanje prestrukturiranja i rehabilitacije bankarskog sistema kao i višegodišnje odsustvo političke volje da se brže i efikasnije sprovedu ekonomske reforme. Sa promenom vlasti 2000. godine u kratkom vremenskom periodu dolazi do političkog otvaranja i liberalizacije, uspostavljanja makroekonomske stabilnosti, stvaranja boljeg fiskalnog sistema, kreiranja novih podsticajnih zakona za strane investitore, pre svega Zakona o stranim ulaganjima, Zakona o privatizaciji, i sl. Započete ekonomske reforme, usvojena nova zakonska rešenja, naponi Vlade na promociji potencijalnih investicionih mogućnosti i obezbeđenje investicione

inicijative, samo su početni korak u stvaranju povoljne investicione klime za priliv stranih investicija u Srbiji. Povoljna investiciona klima predstavlja element koji je potrebno stvoriti da bi država privukla strani kapital i ideje i time uticala na zaposlenost i privredni rast.

Slika 1. Neophodni elementi investicionog okvira (4, str. 34)

Srbija mora obezbediti priliv stranog kapitala i restrukturiranje svoje privrede unapređenjem ukupne investicione klime, poboljšanjem promotivnih programa i realizacijom programa privatizacije kao i odabranom strategijom prema stranim ulaganjima.

Ono što predstavlja polaznu bazu za kreiranje povoljnog institucionalnog ambijenta, a samim tim i za privlačenje većeg iznosa stranih investicija jeste svakako činjenica da se, nažalost radi o još uvek neobrađenom tržištu, koje kao takvo otvara širok prostor različitim investicionim poduhvatima. Napominjemo da ni veličina tržišta nije sasvim zanemarljiva, iako znatno gubi na atraktivnosti ukoliko se uzme u obzir kupovna snaga stanovništva. Oživljavanje privredne

aktivnosti i obezbeđenje saradnje među zemljama Jugoistočne Evrope direktno vodi formiranju povoljnijeg i privlačnijeg ambijenta za strane investicije, koje su važan i neophodan faktor na putu ekonomskog oporavka, razvoja i budućnosti ovih zemalja. Povoljan geografski i saobraćajni položaj, kao i iskustvo i obrazovanje i još uvek jeftina radna snaga, takođe predstavljaju dobru startnu osnovu.

S obzirom na skromnu polaznu osnovu, moglo bi se zaključiti da se najveća prednost Srbije bazira upravo na sopstvenim greškama i iskustvu, kao i na iskustvu i preduzetim podsticajnim merama za kreiranje privlačnog investicionog okruženja od strane ostalih zemalja u tranziciji (Poljska, Češka, Mađarska, Slovenija), koje su se znatno pre nas uključile u borbu za što veći priliv stranih investicija.

Kako privući strani kapital

Da bi Srbija postala što atraktivnija lokacija za strane investicije i da bi strani investitori u što većoj meri počeli da u nju ulažu svoj kapital, potrebno je učiniti još dosta toga. Osnovni uslovi za privlačenje stranog kapitala tj. investicija su: politička i ekonomska stabilnost, kvalitetni zakoni, intenzivna saradnja sa Evropskom Unijom, regulisanje tj. reprogramiranje i delimičan otpis spoljnog duga, dinamičan i stabilan privredni razvoj, niski potencijalni rizici, sprovođenje znatno agresivnije promocijne politike i strategije. (6, str. 71)

U cilju stvaranja povoljnog institucionalnog ambijenta na prvom mestu treba da bude uspostavljanje i poštovanje političkih sloboda tj. uspostavljanje političke stabilnosti i izbor kredibilne Vlade. Politička stabilnost je osnov ekonomske stabilnosti. Strana ulaganja predstavljaju određeni kredibilitet države (koga čine poslovno okruženje, stabilni zakoni i sistemi koji će štiti strane ulagače od nemira, kriminala i korupcije), mir i ukupnu političku stabilnost. Kod nas uslov stabilnosti političkog sistema još nije ispunjen, tj. politički rizici su još uvek visoki. Uzroci ovakvog stanja leže u nesigurnosti i nepredvidivosti razvoja daljih događaja u Državnoj zajednici između dve Republike, Srbije i Crne Gore, po pitanju nerešenog statusa Kosova i Metohije, kome se dodaje i veoma visok nivo korupcije i kriminala. Potrebno je izgraditi politički sistem koji će videti čoveka građanina kao njegovu osnovu. Sve političke stranke treba ravnopravno da učestvuju u osvajanju vlasti na principima konkurencije, a stranke koje osvoje vlast moraju raditi

transparentno, pravno i u interesu svih građana. Na bazi ovakve prakse stvorice se uslovi za razvoj demokratije, za delovanje pravne države i kreiranje efikasnih institucija. Politička stabilnost i visok kredibilitet Vlade u velikoj meri doprinosi većoj atraktivnosti ambijenta za strane investitore, usled predvidljivih uslova poslovanja i manjeg rizika za transfer ostvarenog profita. U prilog značaja političke stabilnosti za privlačenje stranih investicija važno je jačanje institucija, posebno nezavisnog sudstva i profesionalnih javnih službi koje su potrebne kao mehanizam kontrole i obezbeđenja ulaganja.

Postoji mišljenje da su "zemlje u tranziciji načinile značajan napredak u strukturnoj i institucionalnoj reformi poslednjih godina". (2, str. 62)

Učinjen je veliki napredak u oblasti smanjenja organizovanog kriminala, što je posebno potencirano kao jedna od prepreka koja se postavlja za snažniji ulazak stranih investitora na naša i druga tržišta sa istim problemom. U oblasti sudstva je zabeležen blagi napredak, pa se ovaj problem usložnjava činjenicom da poslovanje preduzeća i dalje odlikuje velika teškoća naplate duga, što s druge strane zahteva pokretanje skupih i dugih postupaka. Za stvaranje atraktivnog investicionog ambijenta tj. povoljnog okruženja od posebnog su značaja i telekomunikacione usluge, koje spadaju u onaj deo regulatornog okruženja u kojem su u proteklom periodu zabeleženi najmanji rezultati, što ima uticaja na biznis, kako sa stanovišta nemogućnosti korišćenja savremenih komunikacija, tako i sa stanovišta cene ovih usluga koje nisu izložene konkurentskom pritisku. Od velikog uticaja na odlučivanje u oblasti investicija jesu i neregulisana svojinska prava u oblasti gradskog građevinskog zamljišta. Komparativna analiza cene poslovnog i stambenog prostora u prestonicama zemalja koje predstavljaju konkurenciju Srbiji sa stanovišta privlačenja investicija, pokazuju naš nekonkurentski položaj. Treba ukazati na značaj zaštite prava intelektualne svojine kao i na problem tzv. paralelnog uvoza koji ima niz svojih dimenzija: ekonomsku, pravnu, marketinšku.

Nedostatak naše zemlje u poređenju sa drugim državama koje konkurišu u privlačenju međunarodnih investicija jesu i zastareli i prevaziđeni zakoni. U toku je postupak donošenja niza novih sistemskih zakona po evropskim standardima, koji treba nastaviti. Posebno su važni Zakoni iz oblasti stranih ulaganja, privatizacije, finansija, bankarskog i deviznog poslovanja, poreza i dr. U okviru postojećih zakonskih rešenja potrebno je koristiti već oprobane, a naročito iznalaziti nove podsticajne mere za privlačenje stranih investicija.

U svom izveštaju Svetska banka, polazeći od broja i značaja donetih pravnih rešenja i uredbi u proteklom periodu, proglašava Srbiju za šampiona

reformi. Sadašnji saziv Skupštine Republike je izglasao čak 200 zakona. "Sudeći po tempu kojim se upotpunjuje zakonodavstvo, odnosno legislature koja uglavnom predstavlja pravni okvir ekonomskih aktivnosti, moglo bi se zaključiti da biznis u Srbiji u sve većoj meri svoje funkcionisanje bazira na uredjenom ambijentu i povoljnom institucionalnom okruženju". (5, str. 1)

Saradnja sa Evropskom Unijom i uključivanje naše zemlje u međunarodne finansijske institucije predstavlja veoma važan korak ka stvaranju povoljnog institucionalnog ambijenta za strane investicije. Nakon jedne decenije prekida odnosa, počela je saradnja sa zemljama Evropske Unije. Krajem 2000. godine Srbiji i Crnoj Gori su vraćeni preferencijali na tržištu Evropske Unije koji su omogućili da se 90 % izvoznih proizvoda naše zemlje na tržištu Evropske Unije prodaje bez carina i kvota, pri čemu su naši proizvodi postali konkurentniji. Zemlje Evropske Unije su dale određene donacije i kredite našoj zemlji a u toku je i proces pridruživanja Evropskoj Uniji kroz usklađivanje naših zakona, standarda i prilagođavanja naših institucija sa evropskim.

Dobra investiciona klima u Srbiji podrazumeva i regulisanje starih dugova. Na ovom planu je dosta učinjeno, s obzirom da je sklopljen izuzetno povoljan aranžman sa Pariskim klubom, kojim se našoj zemlji smanjuje dug prema ovom klubu poverilaca za 2/3 tj. oko 3 milijarde dolara. Slična su očekivanja i kada je u pitanju Londonski klub poverilaca, prema kojem naš ukupan dug iznosi 2, 8 milijardi dolara.

Brz i stabilan privredni razvoj je pretpostavka stranog investiranja, jer strani ulagači ako nemaju visoku profitnu (kamatnu) stopu i siguran transfer zarada i kapitala, nisu motivisani da ulažu kapital u tu privredu. Rast i razvoj povećavaju zaposlenost, a to je najbolji putokaz za borbu protiv siromaštva, i uspešnu socijalnu politiku, koja garantuje socijalni mir i čini osnov celokupne privredne stabilnosti. Kada strani investitori procene da imamo pravnu državu sa kvalitetnim institucijama, da postoji puna zakonska zaštita, da postoje uslovi za sticanje razumnih profita, da je inflacija u prihvatljivim okvirima i da funkcioniše devizno tržište, tada ćemo postati atraktivni za strane ulagače, pri čemu možemo računati na ozbiljniji priliv stranog kapitala, kako kroz prodaju postojećih tako i putem osnivanja novih preduzeća. Monetarna stabilnost i optimalna novčana masa predstavljaju jednu od ključnih stavki razvoja i stabilnosti. Pogrešno vođenom monetarnom politikom remete se cene i realan devizni kurs što odvlači strane investitore. Bez urednih otplata vlasničkih prava stranaca u konvertibilnoj valuti, slobodnog izvoza i uvoza, realnog deviznog

kursa, optimalnih carina i poreza, svi drugi faktori privlačenja stranog kapitala neće biti delotvorni.

Pored napred nabrojanih elemenata, postoje i neke vrste specijalnih rizika koji proizilaze iz ponašanja subjekata, a koji su značajni za privlačenje starnog kapitala. Imamo dve vrste potencijalnih rizika. Jedan je makro a drugi mikro nivoa. Sa makro aspekta, što se tiče naše zemlje, postoji opasnost od radikalnih zaokreta. Ispravan je stav da treba naslediti sve što je dobro a menjati ono što koči privredni razvoj i razvoj demokratije. Što se tiče mikro aspekta, postoji opasnost pridržavanja ugovora. Ima dosta slučajeva neozbiljnosti naših subjekata koji ne ulaze iskreno u aranžmane, nego se bave prevarama, mada ima i stranih partnera koji ne dolaze sa čistim namerama.

Radi privlačenja stranih investicija, potrebno je sprovesti agresivnu strategiju promovisanja naše zemlje kao atraktivne lokacije za strane investitore, a samim tim i obezbediti više ljudskih resursa i budžetskih sredstava u tu svrhu. Kombinacija svih makroekonomskih i komercijalnih politika stvara investiciono privlačan ambijent jedne nacionalne ekonomije, ali za strane investicije poseban značaj imaju determinante kao što su: uslovi investicionog ulaska u zemlju, mere podrške, investicione inicijative, mogućnost dobijanja viza i radnih dozvola, pristup i raspoloživost infrastrukture, repatrijacija profita, pravo vlasništva nad zemljom, i dr.

Privredno sistemski propisi koji regulišu oblike stranog ulaganja, prava stranih ulagača, njihovu zaštitu, podsticaj rešavanja sporova, registraciju i evidentiranje stranih ulagača su uređeni Zakonom o stranim ulaganjima.

Iako je kreiranje privlačnog investicionog ambijenta veoma važno za sve zemlje koje su zainteresovane za privlačenje stranog kapitala, za male zemlje podjednak značaj mora imati i aktivna strategija promovisanja investicija. U cilju boljeg informisanja stranih investitora o potencijalnim investicionim poduhvatima, Srbija je formirala Agenciju za strana ulaganja i promociju izvoza (*Serbian Investment and Export Promotion Agency - SIEPA*) koja ima sledeće aktivnosti:

- izgradnja imidža zemlje (set aktivnosti koje su usmerene na povećanje stepena poznavanja naše ekonomije i njenog pozitivnog imidža u poslovnom svetu);
- generisanje investicija (radnje vezane za izgradnju i plasman investicionih projekata zainteresovanim partnerima);

- servisiranje investicija (aktivnosti vezane za pružanje pomoći, usluga i saveta potencijalnim stranim investitorima, kao i skup mera i akcija vezanih za uticaj Agencije na unapređenje investicione klime u zemlji). (10)

Privlačenje i promocija investicija je vrlo složen proces koji uključuje više faza počev od pronalaska stranih kompanija koje imaju interes i potencijale da otpočnu i realizuju ekonomski i socijalno koristan projekat za nacionalnu ekonomiju, preko faze ubeđivanja partnera da posete zemlju i uvere se u izvodljivost tog projekta u domaćim uslovima, pružanja pomoći stranim partnerima u toku njihovog proučavanja uslova i načina realizacije investicija u domaćoj privredi, u samom donošenju odluke za takav jedan poduhvat, do faze praćenja izvršenja investicionog projekta i njegovog usklađivanja kako bi dao najbolje moguće rezultate i prinose.

U okviru Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza postoji sektor za podršku investitorima koji pruža sledeće usluge:

- informisanje o stanju na tržištu;
- informisanje o porezima, zaposlenju, nekretninama, carinama i ostalim relevantnim zakonima i propisima;
- savetovanje o:
 - ♦ finansijskim uslugama,
 - ♦ domaćem i stranom saobraćaju;
 - ♦ pronalaska odgovarajućih industrijskih kapaciteta (slobodni i nedovoljno iskorišćeni proizvodni kapaciteti);
- pružanje pomoći pri registrovanju, dobijanju licenci, radnih dozvola i pomoć pri dobijanju telefonskih priključaka i oko komunalija;
- pomoć pri pronalasku slobodnog zemljišta;
- administrativna pomoć na republičkom i saveznom nivou;
- mogućnost korišćenja kompjuterske baze podataka sa lokalnim kontaktima (banke, advokati, agencije za nekretnine...);
- mogućnost korišćenja kompjuterske baze podataka o postojećim stranim investitorima u zemlji. (10)

Znači, Agencija treba da zainteresovane subjekte opskrbi sa kompletnim paketom usluga kao i da pruži mogućnost organizovanja sastanaka između zainteresovanih investitora sa menadžerima i lokalnim vlastima, kao i niz

drugih usluga neophodnih za lakše i brže identifikovanje potencijalnih investicionih mogućnosti za koje su strani investitori posebno zainteresovani.

Od strane većeg broja stranih investitora u Srbiji i Crnoj Gori je formiran savet stranih investitora (*Foreign Investment Council - FIC*) sa sedištem u Beogradu čiji je zadatak da pruži pomoć u svakom pogledu, kako potencijalnim tako i stranim investitorima koji se već nalaze, tj. investiraju u našu zemlju.

Zaključak

Priliv stranih investicija u zemljama u tranziciji bi mogao biti znatno veći od dosadašnjeg nivoa, bez obzira na usporavanje investicija u ranijim vodećim sektorima (kao što su telekomunikacije), i na završetak procesa privatizacije u nekim zemljama. Mogućnosti i perspektive priliva stranog kapitala u zemljama u tranziciji su najveće pre svega tamo gde dominiraju osnovna pravila tržišne ekonomije uz garantovanje i poboljšanje vlasničkih prava.

U pogledu perspektiva stranih investicija treba istaći da će globalna integracija nastaviti da podstiče strane investicije gde god postoji povoljno ekonomsko okruženje. Paralelno sa otklanjanjem prepreka na kretanje međunarodnog kapitala i sa poboljšanjem domaćeg tržišta kapitala u zemljama u tranziciji, domaći i inostrani investitori će u sve većoj meri da se udružuju na planu globalnog finansiranja preduzeća. Zemlje u tranziciji će u perspektivi imati za zadatak povećanje investiranja u inostranstvu tj. preduzeća iz zemalja u tranziciji koja ispunjavaju svetske standarde moći će da pristupe međunarodnom tržištu kapitala i da na lakši način dođu do potrebnih sredstava. Time će nedostatak kapitala predstavljati sve manju prepreku privrednoj ekspanziji zemalja u tranziciji. Zbog toga se očekuje da će strane investicije sve više predstavljati mehanizam za transfer opšteg znanja, tehnike i tehnologije, a sve manje mehanizam za transfer kapitala.

Otvaranje prema svetu, intenziviranje procesa tranzicije i privatizacije bitno menja perspektive domaće privrede u smislu većih mogućnosti za privlačenje stranih investitora i uključenje u svetske investicione tokove. Na povećanje stranih ulaganja kod nas, pored svođenja ograničenja na minimum, treba da utiče i nesumnjivo povećanje prava stranih ulagača koje proističe kako iz Zakona, tako i iz ostalih zakonskih propisa koji na neki način tangiraju problematiku ulaganja sredstava stranih lica u našoj zemlji. Potrebno je smanjiti visoke rizike na našem finansijskom tržištu i to uvođenjem bolje finansijske

discipline time što će se svako neizvršavanje obaveza sankcionisati brzo i efikasno u skladu sa zakonskim rešenjima. Stabilnost cena, kursa i kamatne stope kao i mala inflacija treba da počivaju na solidnim osnovama da bi se sa relativno većom pouzdanošću moglo računati na njihovu stabilnost u dužem vremenskom periodu. Zadnjih godina je u našoj zemlji učinjeno dosta u smislu otklanjanja postojećih prepreka za plasiranje sredstava stranih lica kod nas, pa je nesumnjivo da su zbog toga postignuti i odgovarajući rezultati. Interesovanje za strana ulaganja je vrlo diversifikovano - od primarne do prerađivačke industrije, s tim što bi Srbija pored agrokompleksa koji predstavlja jednu od najvećih komparativnih prednosti, trebalo da iskoristi i svoj povoljan geografski položaj kao i saobraćajnice koje su same po sebi dovoljno atraktivne da privuku inostrani kapital.

Strane investicije moramo posmatrati u kontekstu potrebe sistemskih i institucionalnih reformi naše privrede, vodeći računa, uz aktiviranje socijalnih programa i stalan razvoj demokratskih institucija, o očuvanju dugoročnih ekonomskih i državnih interesa.

Literatura:

1. *Cvetanović Slobodan: Teorija i politika privrednog razvoja, Ekonomski fakultet, Niš, 1999.*
2. *EBRD, "Transition report 2005"*
3. *Maksimović Ljiljana: "Strane direktne investicije i zemlje u tranziciji", Ekonomske teme, br. 1-2., Niš, 2002.*
4. *Muniminović Saša: "Investiciona klima – najvažniji element investicijskog okvira", Poslovna politika, Beograd, april 2002.*
5. *Zarić Siniša, "Poslovno okruženje u Srbiji 2006. u svetlu očekivanih regulatornih promena", Ekonomski fakultet, Beograd 2006.*
6. *Zakon o stranim ulaganjima, "Sl. list 3/02", Beograd 2002.*
7. *Unković Milorad: "Potreba Jugoslavije za stranim kapitalom i uslovi za njegovo privlačenje", Ekonomski anali, Beograd, oktobar 2001.*
8. *World Investment Report 2001, United Nations, New York and Geneva, 2001.*
9. *www.business-in-serbia.com.*
10. *www.siepa.sr.gov.yu.*
11. *www.wto.org.*